

FANTASTIČNE PRIPOVEDI NIKA GRAFENAUERJA – PRAVLJIČNI TRIPTIH O MAHAJANI

Avtorica v prispevku analizira triptih sodobnih pravljic mladinskega klasika Nika Grafenauerja *Majhnica in Katrca Škrateljca* (1987), *Majhnica* (1987) in *Mahajana in druge pravljice o Majhnici* (1990). Niko Grafenauer je sodobni slovenski mladinski klasik in kanonski avtor v učnem načrtu za slovenščino (2011). V članku so analizirane intertekstualnost, motivno-tematske reminiscence, podoba otroka in ljubezni v triptihu, posebej v obsežni sodobni pravljici *Mahajana* s slikarskimi ilustracijami Marije Lucije Stupica.

Ključne besede: Niko Grafenauer, sodobna klasika, fantastična pripoved, obsežna sodobna pravljica, intertekstualnost, ljubezen, otrok

Uvod

Niko Grafenauer (1940) je sodobni klasik, ki piše za dvojnega naslovnika, odraslega in mladega bralca. Obenem piše tudi pesniška in prozna besedila oz. pravljice ali fantastične pripovedi, kot so kratka sodobna pravljica *Majhnica in Katrca Škrateljca* (1987), zbirka kratkih sodobnih pravljic *Majhnica* (1987) in obsežna sodobna pravljica ali fantastična pripoved *Mahajana in druge pravljice o Majhnici* (1990). Omenjena književna besedila lahko poimenujemo tudi triptih, ker v vseh nastopa glavna književna oseba z imenom Majhnica. Njeno življenje je prikazano v treh obdobjih – deklica, dekle in mladenka. Za poznavanje celote ni nujno, je pa zaželeno branje in poznavanje trilogije.

Literarnozgodovinsko besedilo sodi v kontekst postmodernizma, literarnoteoretično je pravljčki triptih, literarnožanrsko pa mešanica razvojne (otročstvo, mladost in deklščstvo), poetične (izrazite lirske prvne, vznesen slog), ljubezenske (ljubezen med Majhnic in Jurijem Panom) in fantastične (realnost in fantastika ter paralelizem fantastičnih svetov) pripovedi.

Niko Grafenauer v učnih načrtih za slovenščino (1984, 1998, 2008)

Niko Grafenauer je sodobni klasik, ki je začel objavljati za mlade leta 1966, ko je izšla prva izdaja zbirke avtorskih pesmi z naslovom *Pedenjped*, ki je do leta 2010 izšla petindvajsetkrat v različnih oblikah, tiskani, radijski, avdio, notni – do izhajanja otroške revije z istim naslovom *Pedenjped* (2010).

Razred	1984	1998	2011
1.	<i>Abeceda</i> – DB <i>Avtozaver</i> – DB <i>Lokomotiva, lokomotiva</i> – DB	<i>Dvojčka</i>	<i>Dvojčka, Sladkosned, Trd oreh</i>
2.		<i>Dvojčka</i>	<i>Dvojčka, Sladkosned, Trd oreh</i>
3.		<i>Kokosenzacija</i> <i>Pravljica</i>	<i>Kokosenzacija</i> <i>Pravljica</i>
4.	<i>Krokodili</i> <i>Kaj je na koncu sveta?</i> <i>Sončnica na rami: Pesmi za otroke od Levstika do danes</i> (ur.) <i>Pa mi verjamete?</i> <i>Izbor jugoslovanskega modernega pesništva za otroke</i> (ur.)	<i>Krokodili</i>	<i>Krokodili</i>
5.	<i>Nebotčniki, sedite</i> (2. in 3. del) – DB <i>Nebotčniki, sedite</i> (1. in 2. del) – DB	<i>Nebotčniki</i> <i>Slon Misbaba</i>	<i>Nebotčniki</i> <i>Peki, Slon Misbaba</i>
6.		<i>Poezija</i> <i>Ušesa</i>	<i>Poezija</i> <i>Ušesa</i>
7.		<i>Samota</i>	<i>Samota</i>
8.		<i>Življenje</i> <i>Skrivnosti</i> – DB	<i>Življenje</i> <i>Skrivnosti</i> – DB
9.			

Na osnovi analize učnih načrtov za slovenščino iz let 1984, 1998 in 2008 vidimo, da kljub priljubljenosti avtorskih pesmi o *Pedenjpedu* te knjige ni med kanonskimi besedili, četudi je le pesem *Življenje* kanonska pesem v 8. razredu. Pričakovati bi bilo, da je Grafenauer kanonski avtor v celotni vertikali oz. v prvem, drugem in tretjem triletnju. Učni načrt (1998 in 2011) nenatančno navaja besedilo N. Grafenauerja za 3. razred z naslovom *Pravljica*.

Majhnica in Katrca Škrateljca (1987)

Kratka sodobna pravljica *Majhnica in Katrca Škrateljca* je prvi del trilogije, kjer je glavna književna oseba deklica Majhnica. Njena značilnost je majhnost in skritost pred vsem svetom. Dogajanje se začne v realnem prostoru in času – stanovanju, sledita prehod v fantastični prostor in čas – kukalo in zaključek v realnem prostoru in času – na stolu za vrati. Osrednje dogajanje je postavljeno v domišljjski čas in prostor, kjer so predmeti in bitja, gledani iz stanovanja, povečani oz. pomanjšani, gledani iz hodnika v stanovanje. Psihološka motivacija za prehod iz realnega v fantastični kronotop so *samota* (angl. *home alone*), igra in želja po večanju in manjšanju. Fantastični prehod, ki je obenem osrednji dogajalni prostor, je medprostor v vratih oz. kukalo. Pri Majhnici je zaslediti imaginarno prijateljico, ki je v pričujočem besedilu Katrca Škrateljca. Ta ima krajcarje in vinarje, kar je intertekstualna aluzija na ljudsko pravljico bratov Grimm *Zvezdni tolarji*. V fantastičnem prostoru nastopajo tudi bitja iz realnega življenja (mačka, miš, pes) kot metamorfoze (mačka Tecimuca, miš Cvilimiška in pes Dajtaco).

Majhnica (1987)

Majhnica je zbirka petih kratkih sodobnih pravljič z naslovi *Tramvajčica*, *Majhnica v Paraloniji*, *Majhnica v Paradoniji*, *Zrcalčica* in *Navijalec ur*. V drugi knjigi pravljič o Majhnici ta odraža iz deklice v dekle. Zbirka temelji na konceptu notranjega (deklica v dekle) in zunanjega potovanja (z zeleno pobarvanim tramvajem). Trenutek, ko deklica ostane sama (motiv samote), je tudi v tej knjigi sprožilni moment, ki začne dejanje tako kot v *Majhnici in Katrci Škrateljci* ter *Mahajani*. Drugi liki (potniki, sprevodnik, tramvajar) ostanejo na dogajalnem robu. Potovanje s tramvajem je pot v fantastični kronotop, kjer deklica srečuje vrsto oživiljenih likov, bodisi predmetov bodisi pojavov – to so denimo čopič Špicpanker, Halomuha, Klapouhec, Klobučica, Klopotavka (budilka), Lonec, mesečnik Hodajec, žarkohodec Huškavec, Milijolka, Mižavec, more (Begavka, Blodivka, Padavka, Pehavka, Sledivka, Srhljivka, Teživka, Žgečkavka), Parcelzj, Paradudelj, Paradoks, Paralonec, Parazol, Perogrizz oz. Perogrizz Ščipalkar, Slušalkar, Svilenka, Vezalkar, brata mesečnika Tipavec in Hihitavec, Tramvajčica, Zrcalčica, sončni zajček Begajček. Po vzorcu kratke sodobne pravljičice tudi v drugem delu trilogije Majhnica sreča imaginarno prijateljico z imenom Tramvajčica. Domiseln je tudi imaginarij rož in/ali cvetlic, npr. *dudarice*, *mesečnice*, *modroočnice*, *zajčjeustnice*, *žerjavčarke*.

Značilnost druge knjige triptiha je vzporednost fantastičnih svetov, svet Tramvajčice (večji svet od velikega sveta) in Paralonija (dežela, preprejena z raznobarnimi meglicami). V skladu s teorijo fantastične pripovedi je Grafenauer izumil tudi jezike v fantastičnih svetovih (*šušljev oblačkast jezik*), kjer vsi govorijo tako, da sičnike spreminjajo v šumnike, ker so pod paro oz. v Paraloniji, npr. *šolmižacija* (*do re mi fa šol la ši*). Dežela Paralonija, v kateri »tega, kar se v loncih kuha, se ne je, ampak le duha«, je intertekstualna povezava z Andersenovo pravljico *Svinjski pastir*.

O vzporednosti svetov govori tudi prehod iz Paralonije v Paradonijo: »‘Glej no, glej,’ je vzkliknila Majhnica, ‘nisem vedela, da se tako zlahka pride *drugam*.’« *Drugam* pomeni v drugo deželo, Paradonijo, kjer je vse ožarjeno z oranžno svetlobo, kjer so tla peščena, kjer imajo nizka vejnata drevesa košarice namesto krošenj in kjer zorijo paradižniki. Vidimo tudi intertekstualno povezavo s S. Makarovič in njenimi *kosovirji*, ki so jim paradižniki najljubša hrana. V Paradoniji Majhnica sreča novo imaginarno prijateljico Zrcalčico, ker je to dežela ogledal, kar je intertekstualna povezava z L. Carrollom, Alico v deželi zrcal. Tudi v tej deželi si je Grafenauer izmislil zrcalni jezik:

Majhnica se je je razveselila, saj ji je bila Zrcalčica, kot jo je pri priči krstila, tako podobna, da niti jajce jajcu ne more biti bolj. Pa vendar je govorila v čisto drugem jeziku kot ona.

»Ali živiš tu kar sama?« jo je vprašala Majhnica.

»Ila šiviž ut rak amas?« se ji je nasmehnila Zrcalčica.

»Nič te ne razumem, da veš,« je užaljeno rekla Majhnica.

»Činet en memuzar, ad šev,« se ni dala ugnati deklica.

»Jaz sem Majhnica. Ponovi za mano,« se ji je predstavila Majhnica.

»Zaj mes Acinhjam. Ivonop az onam.«

»S tabo se pa res ne da pogovarjati,« se je ujezila Majhnica in se obrnila proč.

(Grafenauer 1987: 46–47.)

V tem besedilu fantastični prehod predstavlja zrcalo. Prek zrcala se vzpostavi več vzporednih svetov in oseb, npr. Zrcalčica in Svilenka. Posebnost tega poglavja je, da budni ne morejo videti mesečnikov, npr. Svilenke, vidijo lahko le njeno srajčko. To je intertekstualna povezava s kratko sodobno pravljiico Vitomila Zupana *Plašček za Barbaro*.

Avtor se intertekstualno navezuje na motiv *Gospodarja prstanov* in strah vseh strahov, Mordona, ki sklicuje *morobal*, mesečniški mrtvaški ples. Izginule osebe iz *strahovnice* odidejo v Plavajoče mesto, potopljeno v sen, od koder se sliši le tiktakanje ur, ker je vse »en sam dolg čas, ki stoji« (Grafenauer 1987: 85). Besedilo spominja tudi na Dantejevo *Božansko komedijo*, predvsem se ta del nanaša na *Pekel*, Majhnica je kot Beatrice. V Paradoniji vsi umrejo, tudi Svilenka in Zrcalčica. Zadnji del govori o deželi Uraniji, ki tematizira Grafenauerjev osrednji motivno-tematski sklop – čas se meri z zaspanskimi sekundami, z zaljubljenimi urami – filozofija časa predstavlja nov koncept časa v slovenski mladinski književnosti. Sicer intertekstualno korespondira s časom v pripovedi *Momo* Michaela Endeja, vendar je Grafenauer inventiven (npr. Kraljica ur, Kukulelina ura). Majhnica je zaspanka podobno kot *Zvezdica Zaspanka*, Navijalec ur pa je antipod botru Mesecu iz te kratke sodobne pravljiice Frana Milčinskega. Na koncu druge knjige Majhnica steče po sliki v prihodnji čas, v tretji knjigi pa zapre knjigo in steče v prihodnji čas. Iz druge knjige nosi v tretjo knjigo simbol jabolka, ki ji ga je podaril Navijalec ur.

Mahajana in druge pravljice o Majhnici (1990)

Mahajana in druge pravljice o Majhnici je tretji, zaključni del trilogije in je najbolj kompleksna, Majhnico obravnava razvojno, kot dekle na prehodu v mlado žensko, kar sklepamo tudi na podlagi poetičnega prvega poglavja:

Rasla je in rasla in z vsakim novim korakom v prihodnji čas je postala večja in večja, dokler ni naposled docela odrasla. A v duši je bila še vedno Majhnica, ki zdaj ni vedela, ali je vse to res ali ne. Morala se je zaustaviti in se naužiti imenitnega novega občutka. Od silnega razburjenja ji je tolklo srce, da se je nehote prijala za prsi. Otipala je dvoje nežnih golobic, ki sta se kdove kdaj neopazno ugnedili v njenih nedrih. Moj bog, kako jo je to presunilo. Zdaj ni bilo več nobenega dvoma: postala je velika! Nikamor več se ji ni mudilo. Ni je več mikalo hiteti naprej v prihodnji čas; kar stala je in okušala čudežnost svoje odraslosti. (Grafenauer 1990: 2.)

Pri branju sodobnih pravljic Nika Grafenauerja se zastavi vprašanje naslovnika, in sicer, ali so pričujoča besedila namenjena mlademu ali odraslemu bralcu ali so morebiti naslovniško odprta. Gre za kompleksna besedila, ki so dejansko večnaslovniško odprta, ne le zaradi zunanje zgradbe triptiha, ampak zaradi notranje strukture, visokega sloga in intertekstualnih povezav. V konceptu trilogije je nedvomno *Mahajana in druge pravljice o Majhnici* (1990) najbolj kompleksno književno besedilo za dvojnega naslovnika. Zunanje je razčlenjena na pet kratkih sodobnih pravljic, povezanih v celoto. Že sam naslov – *Mahajana* – se intertekstualno navezuje na indijska epa *Ramajano* in *Mahajano* ter je motivno-tematska in oblikovno-zgradbena aluzija na obe besedili. Zgradba Grafenauerjeve Mahajane je dejansko epska. Številni bralci menijo, da je Mahajana ime, kar seveda je, vendar je to poimenovanje ladje oz. vesoljske ladje ali plovila. Grafenauer je sicer inventiven pri prevoznih sredstvih (npr. tramvaj, vesoljska ladja in velociped).

Mahajana je strukturirana kot cikel štirih letnih časov: pomlad (*Primavera*), poletje (*V pozabljenem poletju*), jesen (*Jesen*), zima (*Pozimna pravljica*) in peto poglavje z naslovom *Slehermik sem*. Besedilo je žanrski sinkretizem fantastične (vzporednost fantastičnih svetov), ljubezenske, razvojne in alegorične pripovedi, s slovesnim in privzdignjenim slogom pa korespondira z *Visoko pesmijo*. V triptihu, posebno pa v *Mahajani*, je pomen simbolov na abstraktni ravni, npr. simbol jabolka (darilo Navijalca ur). »To je tako kot na sliki, na kateri je upodobljeno jabolko, ki je videti kot resnično, a ga ni mogoče vzeti v roko in pojesti.« »In ostane tako za zmeraj,« je pristavil Jurij Pan Majhnici /.../« (Grafenauer 1990: 63).

Intertekstualnost v *Mahajani* (1990)

Palimpsestna tehnika je značilnost ustvarjanja Nika Grafenauerja v času postmodernizma v odrasli književnosti. V pričujočem delu imamo prvi resen primer postmodernizma za mlade bralce. V sodobni pravljici *Mahajana* so številni fantastični predmeti, npr. jabolko, poljub, samorogova čarovnija, velociped.

Vprašanje je, ali je glavna književna oseba na začetku sploh v realnem svetu, zagotovo je sredi številnih fantastičnih svetov, ki vzporedno obstajajo. Tako je začetek in konec besedila neke vrste realističen kronotop, kar je ponazorjeno s platnicami knjige, vmes med platnicami knjige so knjižna resničnost in vzporedni fantastični svetovi, npr. Absencija, *crnogoord*, starogrško mesto Eidoloropolist in otok dneva v Velikonočnem morju. V vzporednih svetovih govorijo različne jezike, npr. razbojniški jezik. Mahajana je vesoljsko plovilo oz. vesoljska ladja in obenem odisejada Majhnice.

Avtor omenja zemljevide, morjevide in astrovide, po katerih se ravna književne osebe. Zanimivo je omenjanje Ptolomejevega, Galilejevega in Einsteinovega zvezdnega sistema. Prvi govori o geocentričnem modelu vesolja, drugi o solarnem modelu vesolja in tretji o relativnostni teoriji. Najdemo lahko vzporednice z *Majhnico in Škrateljco Katrco*, ki geocentrično ali egocentrično razmišljata o svetu, Majhnica razmišlja o svetu solarno ali sociocentrično, pri *Mahajani in drugih pravljicah o Majnici* je vse relativno, ravno to zapiše tudi avtor v zadnji povedi:

Zato naj, sin, na to vprašanje vsakdo odgovori sam, kajti en sam odgovor za vse ljudi je laž. (Grafenauer 1990: 117.)

Fantastični čas sicer sledi letnim časom (pomlad, poletje, jesen in zima) in makročasu (preteklost, sedanjost in prihodnost). Osnovni koncept je čas, v pričujoči pripovedi je to pozabljeni, mrtvi čas. Fantastični prehod so knjiga in zabrisani prehodi med fantastičnimi svetovi. Vpliv fantastičnega je presenetljiv – Grafenauer omenja otroke brez otroštva kot kolektivne junake. Galerija likov je intertekstualna, poleg Majhnice še Agata, Desni in Levi, Jurij Pan, mojster Hvaliček, Navijalec ur, Primavera, Persona (razcepljene osebnosti z desnim in levim obrazom), profesor Herbst, Pueret, Slehernik Sem, Žan Žak idr.

Grafenauer uporablja neposredne intertekstualne povezave (Heraklit, Ptolomej, Galilej, Einstein, kvark; Primavera, Slehernik, Pueret idr.) in posredne (*Družbena ureditev Venerodov in Marsopodov* (prepovedana knjiga), *Kratek življenjepisa smeha*, *Pesmarica rabljenih okusov*, *Zgodovina boljšega jutri*, 1. del; 2. del ni izšel).

V *Mahajani in drugih pravljicah o Majnici* (1990) avtor uporablja citatne figure **prenosa** na ravni jezikovnega izraza, npr. »Srce je skrivnostna stvar, ki ne gleda na uro, ampak bije, kot mu naročajo čustva.« Grafenauer navaja breztelesno senco, O. Wilde pravi, da je senca telo duše. Avtor parafrazira družbeno geslo iz preteklosti iz akronima NNNP (*Nič nas ne sme presenetiti*) v NNND (*Nič nas ne doleti*).

Na ravni **besedilnega izraza** si izposoja osebe, motive, dogajalni prostor, npr. Primavera (Botticelli), Jurij Pan (Pan), Agata (I. Tavčar: *Visoška kronika*),

Pagat, Persona, Pueret (Marie Louise von Franz: *Puer aeternus*), Heraklit, Ptolomej, Galileo, Einstein, Slehernik.

Na ravni **posnetka** oz. jezikovnega izraza je opazna izrazna reminiscenca (Majhnica, Mahajana, Jurij Pan, Slehernik Sem, mojster Hvaliček). Na ravni besedilnega sveta so vidni motivno-tematske reminiscence (*Visoka pesem*) in oblikovno-zgradbeni citati (*Mahabharata*, *Ramajana*) ter arhetipska situacija ali lik (Majhnica – Jurij Pan; Levi in Desni; Pueret – večni mladenič).

Na ravni **opisa** so izraziti jezikovni izrazi in parafraze, npr. *Kdor ne okusi rajskega sadeža, bo zmerom mislil, da živi v paradižu, v resnici pa se je le navadil na omejenost*. Metafizijska digresija je vsa *Pozimna pravljica* s podnaslovom *Zgodba o Mahajani*. Ta ima petnajst strani, vsebuje kratke oznake fikcijskega pisatelja, njegovega dela, stila, besedila, literarne zvrsti.

Grafenauerjeva raba antičnih simbolov je nadpovprečna, zato ni presenetljivo, da je njegov slog intertekstualno povezan z Vergilijevim krogom in visokim slogom. Nekaj značilnih primerov: bel lipicanec s svileni uzdo, duša, gospod vitez Žalomirski, kamniti titani, kelih, kristalna posoda, senca, solze, šah, vilinski konj samorog, zlato.

Mahajana in druge pravljice o Majhnici (1990) je tipično postmodernistično besedilo z dvojnim naslovnikom. Avtobiografska resonanca oz. odzven prvin avtobiografije je sublimno nakazana (avtor besedila in avtorica knjižnih ilustracij), je prva hermetične fantastične pripovedi s samosvojo avtonomno estetikom. Metaforizacija je nadpovprečna, s simboliko sega od antike do sodobnosti in zajema vsaj dvatisočletno literarno tradicijo. Avtor v besedilih sporoča indirektno, osebe so vzvišene in vznese. V besedilu tematizira eksistencialne teme in v literaturi, domnevno namenjeni mladostniku, išče odgovore v literarno in miselno zahtevnem času – času postmodernizma od leta 1980 do 2010. Značilnost triptiha je tudi melanholijska, ki prežema vse tri knjige. Avtor avtonomno predstavlja osebno mitologijo, prenavlja tradicionalne mite (bog Pan; grška filozofa Heraklit, Ptolomej), pravljice (Pueret, duša ...) in je posredno avtobiografski (Jurij Pan in Primavera ali avtor besedila in knjižna slikarka). Prisotna je tehnika palimpsesta in navezovanja na znana in manj znana literarna besedila. Zgodbenost oz. osnovna ljubezenska zgodba med Majhnicom in Jurijem Panom je poetizirana, literatura pa sakralizirana. Zaradi navedenih prvin in podobnega pojmovanja ljubezni kot v *Visoki pesmi* bi lahko dejali, da gre za romantično-melanholični postmodernizem, ki je zahteven ali celo prezahteven za otroškega bralca in je prej izziv za odraslega bralca.

Ravno tako kot na znani sliki *Primavera* Sandra Botticellija iz leta 1482, ki je alegorija pomladi oz. ljubezni, je tudi pri Grafenauerju primerljiva podobnost ljubezen med Jurijem Panom in Primaverom, kot je v Grafenauerjevem besedilu v knjižni ilustraciji predstavljena deklica, oblečena v cvetje. Botticellijeva umetnina poleg mitoloških bitij, podobno kot Grafenauerjeva, prikazuje tudi zemeljska

bitja, vendar na mitološki način. Pri Grafenauerju gre za sinkretizem splošne in osebne mitologije. Pastoralnost je značilna za obe umetnini, likovno in literarno:

V hišici na levi pa se je prav ob Majhničinem prihodu zganila nekakšna skrivna vzmet in iz nje je stopila v belo cvetno nošo oblečena deklica z dolgimi svetlimi lasmi. Njena obleka je bila izvezena iz samih sveže odprtih cvetov, ki so se pod noč zapirali, na jutranjem soncu pa se je v vsakem od njih isknila kapljica rose, da se je obleka bleščala, kot bi bila posuta z biseri. Deklica je bila bosa, na rokah pa je držala grlico, ki se je ravno pripravljala, da vzleti. Bila je na las podobna Majhnici, le da ona ni bila bosa, da ni imela grlice, na njeni beli obleki iz blaga pa ni bilo biserov. Deklica je obstala pred Majhnico kot kip in jo nemo gledala. Grlica se je splašila, se vzdignila v zrak in gruleč poniknila v daljavi. (Grafenauer 1990: 4.)

Motivno-tematske reminiscence

Poleg bogate motivno-tematske intertekstualnosti se pri Grafenauerju uveljavlja postmodernistični¹ moto, da je ves svet knjižnica, v smislu, da je trilogija *Mahajana* enciklopedija. Poleg že omenjenih motivov se pojavljajo tudi naslednji pravljični fosili (Jack Zipes 2006) ali motivno-tematske reminiscence (Juvan 2000: 267).

1. **Motiv zlatnikov** – *Majhnica in Katrca Škrateljca*, prvina z zlatimi krajcarji in vinarji »velikosti palačinke« je motivno-tematska reminiscenca na *Zlate tolarje* bratov Grimm.
2. **Intertekstualna povezava** s Carrollovo *Alico v čudežni deželi* je neposredna, vendar ima avtor tvoren odnos do zgleda, ki ga avtorsko nadgradi.
3. **Motiv voajerizma** je pogost tudi v modelu pravljič, od Apulejevih *Metamorfoz*, arabskih pravljič *Tisoč in ena noč* do slovenskih ljudskih pravljič, kjer književna oseba skrivoma opazuje dogajanje, npr. skrita pod posteljo (*Pastirček*), skrita za vrati (*Povodni mož*); pri Grafenauerju sta Majhnica in Katrca Škrateljca skriti v kukalo, kar je po definiciji sredstvo gledanja in/ali opazovanja.
4. **Motiv imaginarnega prijatelja oz. prijateljice** (*Katrca Škrateljca*, *Tramvajčica*, *Svilenka in Zrcalčica*) kot npr. Kitty (*Dnevnik Ane Frank*) in Mimmy (*Dnevnik Zlate Filipovič*).
5. **Motiv slehernika** (H. von Hofmannsthal: *Slehernik*; slehernik – vsak človek, vsakdo; navaden človek).²
6. **Motiv letnih časov** je pogost v etimoloških ali razlagalnih pravljičah; ponazarja človekovo željo po razlagi naravnega (poganškega) ritma letnih časov, dvanajstih mesecev, dnevo v tednu ipd., ki so povezani z notranjim ali življenjskim ritmom glavnih književnih oseb. V obravnavanem besedilu prevladuje pomladni letni čas, ki simbolizira ljubezen. V besedilu so omenjeni

¹ Postmodernizem je pojmovan na osnovi članka Marka Juvana (1994).

² *Slovar slovenskega knjižnega jezika*: <<http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>>. (Dostop 18. 10. 2012.)

tudi drugi letni časi: poletje (pogosta omemba pozabljenega poletja), jesen (večna jesen in korelacija z J. Keatsom: *Jesen*, znana oda jeseni, kjer prevladujejo čustva žalosti nad minevanjem poletja oz. življenja) in zima (simbol za mirovanje, smrt, izgubo v *Pozimni zgodbi* in intertekstualna povezava z W. Shakespearom: *Zimska pravljica*).

7. **Motiv duše** (H. C. Andersen: *Senca*, O. Wilde: *Ribič in njegova duša*).
8. **Motiv slike** (S. Botticelli: *Primavera*, O. Wilde: *Slika Doriana Graya*).
9. **Motiv jabolka** (Homer: *Iliada*, J. in W. Grimm: *Sneguljčica* idr.).
10. **Motiv prehoda** je znan v modelu ljudske in avtorske pravljice, posebno v žanru obsežne sodobne pravljice ali fantastične pripovedi. Najpogostejši prehodi med doživljajskim in domišljijanskim svetom so označeni s čarobnim predmetom/pripomočkom/strojem, oknom, sanjami, smrtjo, vrati, zrcalom idr. V Grafenauerjevih besedilih so številni prehodi iz realnega v fantastični in nazaj v realni svet, kjer prehod med dvema svetovoma ponazarjata slika in knjiga. Vendar obstajajo tudi vzporedni fantastični svetovi.
11. **Motiv homunkulusa ali majhnih ljudi** je tudi pogost v modelu pravljice, bodisi ljudske ali avtorske, od škratov, palčkov, palčic do Pedenjmožicev, Pedenjpedov, Majhnic itn.
12. **Motiv (tivoljskih) psov (brez jezika)** je motiv iz urbane ljubljanske pravljice.
13. **Motiv Mahajane** – indijska epa *Mahabharata* in *Ramajana*.
14. **Motiv potovanja** je pogost v književnosti, posebno v pravljicah, ko ne gre le za fizično, zunanje potovanje, ampak tudi za abstraktno, notranje potovanje oz. dozorevanje.
15. **Motiv cvetic/rož** je pri Grafenauerju imaginarij cvetic, ravno tako kot na Botticellijevi sliki.
16. **Motiv detomora in dvaindvajsetletne Agate, motiv sežiga čarovnic.** Zanimiv in hkrati redek je **motiv bambole**, okrasne punčke v petdesetih letih 20. stoletja. Gre za oblečene punčke/lutke, ki so na videz podobne igračam, velike od 50 do 60 centimetrov, ki so krasile zakonske spalnice v Sloveniji in drugod. Kupovali so jih v Italiji. Lutke so bile oblečene v kičasto najlonsko obleko, nosile so spodnje perilo, nogavice, čevlje in so imele steklene oči z dolgimi trepalnicami, ki so se odpirale in zapirale:

»Vera pa je ime moji punčki, ki prima joče in zapre oči, kadar jo položim spat. Zanj res lahko rečem, da je *prima* Vera. – Kdo si pa ti?« (Grafenauer 1990: 5.)
17. **Motiv Polinejka** (Sofokles: *Antigona*; D. Smole: *Antigona* idr.), ki je združen z motivom detomora:

Otroka si mi vzela,
 ki sem ga jaz spočela,
 kam si ga zakopala,
 da ga bom pestvovala.
 (Grafenauer 1990: 80.)

18. **Motiv *puera aeternusa*** (A. de Saint-Exupéry: *Mali princ*; M. L. von Franz: *Puer aeternus*), npr. deški obraz, mlad obraz, ime Pueret.
19. **Motiv mrtvih duš** (Had: reka Stiks; N. V. Gogolj: *Mrtve duše*).
20. **Motiv krilatega konja Pegaza in reke Hipokrene** se omenja kot intertekstualna aluzija.

Književne osebe, ki nastopajo v *Mahajani*, so raznovrstne, so bitja oz. osebe, poosebljene živali, igrače, predmeti, pojavi ter pravljična in izmišljena bitja (Kobe 1999–2000).

Pojem otroka in ljubezni v *Mahajani*

Grafenauer pogosto uporablja simbole za podobo otroka in otroštva, npr. **biser**: *biserovina* (lipicanec); **cvet/roža**: *bleščeči zlatični cvetovi, cvetna perjanica, modroočnice, asfodele, anemone, tulipani ...*; **čša/kelih/kupa**: *kelihu podobna tromba*; **dragulj/i**: *so se bleščali dragulji*; **krog**: *okrog sebe, okrog fontane, okrog pasu, okrog debela ...*; **otrok (sirota)**: *otrok brez otroštva, ubogi otrok, večni otrok ...*; **sonce**: *s soncem oblit, nizko sonce, posije sonce, sonce za klobuk ...*; **zlato**: *zlat oklep, pšenično zlato, zlatniki, iz zlatega brokata, zlati pečatni prstan ...*; **zvezde**: *slovar zvezd, jasna zvezdnata noč, učiti se zvezdnega branja ...* in **obkroženost z zvezdami**: *zvezdno nebo, zvezdni sistem, zvezdna noč ...* kot prisposodba za monumentalnost ali naravni slavolok za poveličevanje na simbolni ravni. C. G. Jung je pogosto rabo simbolov za otroka pojasnjeval kot posledico trpljenja duše tistih, ki so izobčeni, trpinčeni in zavrnjeni. Jung meni, da lahko simboli izražajo tudi nemoč ter da je pod temi prevladujočimi simboli in metaforami subtilna mitska vsebina.

Knjiga je zelo vizualna in imaginativna, poleg bogastva intertekstualnih povezav in podob je osrednji pojem ljubezen. Mogoče je ta segment mladinske fantastične pripovedi v svoji hermetični in kodirani obliki večnaslovniško odprta, ker so hkrati pričujoča besedila namenjena mlademu in/ali odraslemu bralcu ali so morebiti naslovniško odprta. Grafenauer pojmuje ljubezen oz. željo kot čas in prostor ljubezni (Kristeva 1987), ker so v ospredju pričakovanje, klic in srečanje. Izkušnje ljubezni v navedeni knjigi so simbolične, imaginarne in realne. V *Mahajani* prevladuje koncept transferne ljubezni (subjekt in idealiziran objekt), ki je blizu trubadurskemu konceptu ljubezni, ki temelji na hrepenenju in ne na posedovanju (Kristeva 1987: 5). Grafenauerjev subjekt ne želi imeti, ampak biti,

vsaj v pesniški resničnosti, ki je najčistejši izraz resničnosti, kar pa še ni isto kot resničnost sama (Grafenauer 1990: 63).

V *Mahajani* avtor omenja Ptolomejev, Galilejev in Einsteinov čas, kar govori o sočasnem obstoju vzporednih svetov, ljubezni, konceptov, krožnosti in dihotomiji zlasti *veliko* (*atlant, eisteinovske zvezde, elefantsko veliko, Galilejeve zvezde, petdeset svetlobnih let, ptolomejske zvezde, titani, velikani, velikanski morski val, Veliki (in Mali) voz*) – *malo* (*drobne steklene solze, homunculus, majhna deklica, Mahajana, piccolo, pomanjšano mesto, pritlikavi professor, prah, sekundni mrk, sestrice, solze* idr.).

Vse tri sodobne pravljice so medsebojno povezane, tvorijo triptih (otrok, deklica, dekle) in temeljijo na krožnem ali mitičnem pojmovanju časa in prostora. Konec ene zgodbe je začetek druge, konec druge je začetek tretje – *Mahajane*.

Zaključek

Niko Grafenauer je sodobni mladinski klasik, avtor priljubljenega lika v zbirki avtorskih pesmi za otroke *Pedenjped* in zbirkah mladinskih pesmi. Manj znan je po treh pravljicah, ki predstavljajo tudi triptih (otrok, deklica, dekle) zaradi iste naslovne književne osebe Majhnice. Najbolj kompleksna je tretja knjiga z naslovom *Mahajana in druge pravljice o Majhnici* (1990), ki je intertekstualno bogato besedilo in je neke vrste literarna enciklopedija zaradi številnih motivno-tematskih reminiscenc na slovenske in svetovne like iz književnosti in kulture. Avtor poleg bogate intertekstualnosti in intratekstualnosti, bogastva oseb, poosebljenih živali, poosebljenih predmetov, poosebljenih pojavov, pravljličnih bitij v mladinsko književnost vnaša nova izmišljena bitja. V knjigi, ki je tudi zelo vizualna in imaginativna, je osrednji pojem ljubezen. Ta značilnost mladinske fantastične pripovedi v svoji hermetični in kodirani obliki je večnaslovniško odprta. Grafenauer pojmuje ljubezen oz. željo kot čas in prostor ljubezni, ker so v ospredju pričakovanje, klic in srečanje (Kristeva 1987: 5). Izkušnje ljubezni v pričujoči knjigi so simbolične, imaginarne in realne. Grafenauerjeva avtobiografskost je le snov v hermetičnih besedilih, kjer je prisotno hkratno distanciranje od osebne izpovednosti (avtobiografskost bi morda lahko našli tudi v zbirki *Večer pred praznikom*, od *Stiske jezika* naprej pa gre za distanciranje od osebne izpovednosti), kjer velja estetika avtonomije, tudi gosta metaforika in indirektno sporočanje, prek simbolov, ki so bolj namenjeni odraslemu kot mlademu bralcu. Grafenauer išče odgovore v literarno in intelektualno zahtevnem času, zato je poleg pastoralnosti opaziti tudi melanholijo in doživljanje eksistencializma, prikazanega prek metafor in ciklusa letnih časov. Palimpsestna tehnika je bistvena značilnost Grafenauerjeve *Mahajane*, napisane v podobi visoke pesniške tradicije v vznesenem slogu, odmaknjenem od realnosti, s katerim je avtor poetiziral zgodbenost (ljubezenska zgodba). Vse omenjene postmodernistične značilnosti, ki so bistvene za Grafenauerjev slog, postavljajo obravnavano besedilo v domeno večnaslovniške odprtosti, ki presega mladega bralca.

Viri

Grafenauer, Niko, 1987: *Majhnica in Katrca Škrateljca*. Ljubljana: Borec.

Grafenauer, Niko, 1987: *Majhnica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Grafenauer, Niko, 1990: *Mahajana in druge pravljice o Majhnici*. Ljubljana: Domus.

Literatura

Franz, Marie Louise von, 1988: *Puer aeternus*. Ljubljana: Meta.

Jung, Carl Gustav, 2003: *Four archetypes: mother, rebirth, spirit, trickster*. London in New York: Routledge.

Juvan, Marko, 1994: Iz 80. v 90. leta: slovenska literatura, postmodernizem, postkomunizem in nacionalna država. *Jezik in slovstvo* 40/1–2. 25–33.

Juvan, Marko, 2000. *Intertekstualnost. Študije*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon).

Kristeva, Julia, 1987: *Tales of Love*. New York: Columbia University Press.

Nikolajeva, Maria, 1988: *The Magic Code: the use of magical pattern in fantasy for children*. Stockholm: Almqvist & Wikell International.

Nikolajeva, Maria, 2000: *From mythic to linear: time in children's literature*. Lanham, London: Scarecrow.

Uther, Hans-Jorn, 2004: *The Types of international folktales: a classification and bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thomspon*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia/Academica Scientiaarum Fennica.